



Forian Dudaș, Avram Iancu în tradiția românilor

Prof. univ. Dr. Mircea POPA



Muzeograful bihorean Florian Dudaș s-a remarcat prin investigarea serioasă, științifică, a trecutului cultural al românilor bihoreni, pe care l-a pus în valoare din varii unghiuri de vedere. Cu o pregătire științifică și profesională de mare deschidere, aria sa de cuprindere s-a lărgit și s-a adâncit continuu, de la cercetarea manuscriselor vechi bihorene, la cartea veche prezentă pe teritoriul Bihorului (în special *Cazania lui Valaam*), la publicarea și comentarea a o serie de cărți populare vechi cu caracter religios (*Floarea darurilor*, *Epostolia*, *Viața Maicii Domnului*, *Dreapta judecată a lui Dumnezeu*), la insistența pe vechile „cărți românești călătorești”, la scoaterea la lumină a folclorului și tradițiilor românești din zonă, a punerii în valoare a semnificației marcate de prezența unor copiiști și dieci moldoveni pe teritoriul Crișanei, la investigarea epocii Luminilor, a activității unor pictori și mesageri religioși, la corespondența Lucreției Suciu, a momentelor tensionante din viața poporului român (*Teroare în Maramureș*), a luptelor pentru libertate și emancipare socială și națională conduse de Horea sau de

Avram Iancu etc.

E lăudabil faptul că numărul cărților sale a sporit spectaculos de la un an la altul, dar și că ea a fost dublată permanent de preocuparea nemijlocită de oferi lucruri și aspecte noi, nerelervate, obținute prin cercetări sistematice de arhivă, prin lecturi și investigații pe cont propriu, ceea ce mai puțin frecventabil la cercetătorii zilelor noastre. Preocupările istoricului bihorean au dus la rezultate extrem de concludente într-un sector sau altul, afirmând spiritul creator al poporului român din zonă, capacitatea lui de a răspunde la provocări cât mai diverse sub raport artistic și literar. A întregit biografii, a conturat destine, a pus în evidență tendințe și curente de idei, dorința românilor de a fi împreună cu cei de peste Carpați, de a aparține unor zone de influențe și de manifestări culturale complexe, cu nimic mai prejos ca aceea a popoarelor vecine cu care am fost în contact.

Cu totul remarcabilă mi s-a părut conturarea epocii Luminilor în Bihor și a rolului episcopului greco-unit Samuil Vulcan în preocupările pentru soarta medicală a enoriașilor săi, pentru nivelul moral-educativ al școlilor, pentru nevoia de a deveni cetățeni preocupați de binele cel de obște. Radiografia foarte exactă a figurilor care i-au fost alături în această epocă de mari prefaceri (Ioan Corneli, Nichita Horvat, Dimitrie Meciuc, Iosif Pașca de Pericea etc.) face dovada că „luminarea” prin școală și prin cărți a parcurs deja un răstimp istoric marcat de destule succese și surprize bibliografice. E neîndoios faptul că perioada iluministă a adunat în jurul său profesori și clerici aparținând de Episcopia greco-catolică din Oradea, dar și de Liceul cu limba de predare română pe care l-a deschis la Beiuș în 1828, și care a reprezentat, de aici încolo, centrul unei emancipări școlare cu torul remarcabile, care a acoperit toată zona Crișanei, Zarandului, Aradului, Banatului, Satului Mare și Sălajului, așa cum s-a putut constata din datele obținute despre nivelul de instrucție al preoților și dascălilor din aceste regiuni, antrenați într-un efort major de a asigura progresul învățământului, răspândirea ideilor noi despre viață și societate, a celor medicale sau agronomice, și nu în ultimul rând a cunoștințelor istorice, literare și teologice.



Cartea sa *Românii din Oradea în epoca luminilor* (1993) este una dintre cărțile cele mai documentate și mai atrăgătoare privitoare la momentul de renaștere națională bihoreană, când, prin raporturile bune întreținute cu Tipografia de la Buda, clericii români de aici au tipărit o serie de cărți teologice, istorice sau filologice de real interes național. Autorul de care vorbim deține o documentație vastă cu privire la viața culturală a regiunii, la patrimoniul de carte românească existent aici, la tezaurul material de obiecte și icoane din zonă, dând la iveală exemplare dovezi de continuitate și afirmare spirituală, de circulație a manuscriselor și a însemnărilor de pe paginile lor învechite. Atracția către acest domeniu a fost dovedită și prin realizarea de cataloage și liste bibliografice, prin fixarea împrejurărilor în care unele cărți vechi au circulat aici, și chiar prin reeditarea lor. Apoi, pe urmele lui Atanase Popa a urmărit relațiile dintre copiii moldoveni și munteni peregrini prin Crișana, în special a lui Vasile Sturze Moldoveanu, memoria vechilor cărți manuscrise și valoarea lor educativă și instructivă fiind mereu subliniată.

Dincolo de această zonă larg culturală, cu un ambitus de cuprindere impresionant, Florian Dudaș și-a fixat investigațiile și asupra zonei Munților Apuseni, tezaur și panteon național de mare valoare, de unde a selectat momentele cele mai importante momente și evenimente cu caracter profund național, cum a fost epoca lui Horea, cea a lui Avram Iancu, Zarandul în chipuri și fapte, readucând în atenție forța regeneratoare a moșilor, capacitatea lor de a-și dori libertatea și emanciparea, forța și puterea lor de a se situa în fruntea ideilor noi ale schimbării europene, prin aderența lor intuitivă și mesianică de a înfrunta sistemele sclerizate ale unei feudalități retrograde, legile nedrepte care situau poporul român din Transilvania în zona de eroziune schismatică, de iobăgire perpetuă la neamuri și popoare străine de specificul locului, interesate doar de a stoarce cât mai multe averi și averii de pe urma robirii celei mai numeroase etnie a Transilvaniei, cea mai veche și singura moștenitoare a fondului daco-roman.

Cartea sa despre Horia reprezintă o nouă pledoarie pentru înțelegerea majoră a forțelor germinative din sânul poporului băștinaș și puterea de a înfrunta tirania și nedreptatea, nu cu jalbe și memorii, care nu mai aveau efect, ci cu lancea și sabia. Exemplul pilduitor al lui Horia a fost urmat peste un secol de tânărul jurist Avram Iancu, care a învățat Dreptul tocmai pentru a-și putea apăra confrății din munți, peste care curgeau în neștire biruri, impozite, angaral, dări, obligații. Hrănit la izvoarele și temeiurile legilor înaintate din Apus, el și-a făurit un singur scop: acela de a contribui la scoaterea poporului său din robie și alinierea la standardele de viață ale națiunilor civilizate din Apus convins fiind că nu cu argumente diplomatice și umanitare poporul român își va obține drepturile, ci cu lancea lui Horia.

Cele trei cărți pe care el le-a dedicat lui Avram Iancu pun în valoare etape diferite din activitatea acestuia, la care se adaugă faptul că s-a preocupat de strângerea la un loc a tuturor documentelor și izvoarele care i-au putut sta la îndemână, prin asidue documentări la fața locului, acolo unde în Munții Apuseni, figura lui Iancu este ținută la icoană, alături de Icoana Maici Domnului și a lui Isus Hristos, el făcând această declarație în prefața la cartea sa: „Nicăieri amintirea lui Iancu nu e mai vie, mai puternică decât în Munții Apuseni, unde se simte încă o stare de veghe, o credință ce nu are limite. În lumina acestei credințe (precum *Fericetul - vatra lui Horea*), *Vidra este un Olimp*, *Tebea un altar*, iar munții, împreună, templu sfânt. Credința aceasta o definește starea mentală aparte a unei colectivități conștientizate, care a știut pentru ce luptă și la ce aspiră, care își afirmă dreptul la istorie, la monumente, precum dreptul la viață, care a zămislit tradiția când valul simțirii a crescut fără margini, iar gândul s-a prefăcut în cuvânt.” Acest postulat a stat la baza scrierii principale despre Iancu, a cărui elaborare a trecut prin mai multe faze.

Mai întâi a fost pregătită cartea *Avram Iancu - eroul românilor* (1993), după care a urmat amplificarea căutărilor, prin elaborări succesive, care s-au referit la *Avram Iancu în tradiția poporului român*, cu capitolele esențiale *Omul*, *Revoluționarul*, *Martirul*, *Eroul*, finalizată în 1989. Acestea i s-a adăugat în 1994, cartea intitulată *Neamul lui Iancu*. Ulterior li s-a mai adăugat una, având ca scop plasarea lui Iancu în mijlocul oștenilor săi, vizând perioada cât a condus Legiunea Auraria Gemina. E perioada în care a pus în lumină însușirile de comandant și general ale lui Avram Iancu, prin capitolele destinate militarului, Prefectului general, coordonatorului de armate. Cartea a apărut în 2012. Toate aceste completări și contribuții își vor marca finalitatea, prin sublinierea personalității, de „agent al istoriei” dobândit de lui Avram Iancu în timpul revoluției, când viziunea sa de conducător al unor trupe neinstruite, pătrunse doar de conștiința de a-și apăra căminele și tradițiile strămoșești au triumfat asupra unor trupe de linie, instruite și armate corespunzător.



Cetatea Cavalerilor



După cărțile semnate de Silviu Dragomir și Nicolae Buta, a lui Ioan Georgescu, și cele mai noi ale lui Ștefan Pascu, Gelu Neamțu, Marin Badea, Valentin Borda, Marin Mihalache, Horia Ursu, C-tin P. Avram etc., cea a lui Florian Dudaș este în măsură să se impună ca o reconstituire istorică de real interes, întrucât ea nu se rezumă doar la faptele istorice confirmate și atestate documentar, ci trece în postumitate, apelând la izvoare scrise și orale, la relatări ale celor care l-au cunoscut. De la primul său biograf, Iosif Sterca Șuluțiu, relatările se înmulțesc, cuprinzând declarații ale oamenilor din cele mai diferite clase și din localități foarte diferite, între care se numără și prefectii și tribunii săi, tatăl său Alexandru (care îndeplinea funcția de gornic în slujba statului, și care era departe de a fi fost sărac, având o casă nou, gospodărie înfloritoare, constând din 8 iugăre de pământ la stânile de la munte având 12 vaci, 12 boi, 4 cai, 70 oi și 30 de porci”) și o mulțime de săteni din diferite sate, între care se numără Gheorghe Marta, Teodor Pașca, Gavrilă Negrea, Ioan Ungur, Gheorghe David, Ioan Tomuța, Aurel Anca, David Gheorghită, Aron Crainic, Ioan Tomuța, Sabin Căbulea, Ioan Coroiu, Alexandru Popescu, Adam Bobcu etc., sunt numai câteva din numele care circulă în carte, și în care locuitori din diferite comune și așezări, relatează despre ce au auzit din bătrâni, ceea ce au văzut și ceea ce a trecut în legendă. În rândul acestor povestitori intră tribunul său Nicolae Corcheș, dar oameni de cultură, precum Iosif Sterca Șuluțiu, Al. Ciura, Rubin Paiția, Vasile Moldovan și alții, ale căror depoziții și amintiri, uneori păstrate de la cei dinaintea lor, alcătuiesc o armură de dovezi despre faptele de arme, de ciocnirile dintre armatele lui Iancu cu invadatorii. Conform intrării în scenă a noi personaje ale armatei maghiare, firul istoriei se oprește în localități diferite și la bătălii locale, a căror implicare este reînviată pe bază de mărturii oculare, de documente și izvoare noi.

Astfel, e de apreciat faptul că autorul pune la contribuție atât scrieri memorialistice, cât și serii de documente care au apărut între timp, cum ar fi Cronica de la Bârsa și Cronica Margăului, aceasta din urmă consultată în manuscris, pentru a puncta unele aspecte ignorate. În același timp partea narativă a confruntărilor armate este întreruptă de decupaje de presă sau de memoriale și mărturii de epocă, care își întregesc finalitatea prin bogatul tezaur folcloric, păstrat și publicat în presă. Capitolul legat de sfârșitul eroului este unul dintre cele mai bune, mergând mână în mână cu *Cântecele Iancului*, un adevărat regal de producții artistice, unele dintre fiind puse și pe muzică și alcătuind un corpus documentar extrem de semnificativ, cum puține personalități istorice au generat. Însoțită și de o bogată iconografie, cartea lui Florian Dudaș e una esențială pentru cunoașterea războiului de eliberare care a avut în munți, cu luptele de la Abrud, de la Fântânele, de la Câmpeni, Hălmăgel sau Ponor, cu episoade privind pierderea vieților unor tribuni, misiunea lui Dragoș și comunicatele lui Iancu către Comitetul Național Român de la Sibiu. Subcapitole ca „Răsplata” imperială, Craiul și Împăratul, Umbra lui Iancu subliniază drama tragică trăită de erou și dezamăgirea profundă care i-a zdruncinat ființa. Merită a fi lecturate și subcapitolele *Urmașii*, *Portretele eroului sau Monumentele închinare*, capitole însoțite de note bogate și elocvente. Cartea lui Dudaș este una dintre cele mai remarcabile omagii ce s-au adus Craiului Moșilor din literatura noastră istorică din ultimul timp.

